

רשות כל אדם נתונה לו?

כיצד מוגדרות רשות היחיד ורשות הרבים בניזקין? /

מעוז ארט

פתיחה

מבוא קצר לפטור שן ורגל ברשות הרבים

שיטת רש"י

שיטת הרא"ש

שיטת הרמב"ם

השוואה, העמקה וסיכום

פתיחה

חז"ל תבעו בהלכה מושגים שונים של רשויות. הרשות כשמה כן היא, שטח מסוים שבו יש רשות ליחיד או לרבים. בשבת אנו מכירים ארבעה רשויות – "רשות הרבים", "רשות היחיד", "כרמלית" ו"מקום פטור". את הרשויות אנו פוגשים גם בהלכות טומאה וטהרה, בהלכות נזיקין וגם בהלכות קניין, שבהם ה"כרמלית" ו"מקום הפטור" כמעט שאינן מוזכרות אך ל"רשות הרבים" ול"רשות היחיד" (להלן: רה"ר ורה"י בהתאמה) יש תפקיד משמעותי. רבות הנפקא מינות ההלכתיות בין רשות היחיד לרשות הרבים בשלושת התחומים הללו, ומסתבר שגם ההגדרות המדויקות של רשות היחיד ורשות הרבים עשויות להשתנות מתחום לתחום, כפי שתכף נראה. שטח מסוים יכול להיחשב רשות הרבים לעניין שבת, אך לעניין נזיקין להיות רשות היחיד.

דוגמה לכך אפשר לראות במחלוקת ר' אליעזר וחכמים במעמדן של "צידי רשות הרבים" במסכת עירובין. על בסיס המחלוקת הזו עושה הגמרא בכתובות

חלוקה בין מעמד צידי רשות הרבים בשבת לבין מעמדם בנזיקין. צידי רשות הרבים זהו השטח ברשות הרבים הצמוד לרשות היחיד; חכמים ור' אליעזר נחלקים שם במשנה לגבי חצר שנפרצה לרשות הרבים, ר' אליעזר סובר שהמכניס מתוכה לרשות היחיד חייב במלאכת הוצאה ואילו חכמים פוטרים את המכניס מפני שלשיטתם אותה שדה מוגדרת כ"כרמלית", שטח ששייך לרבים אך הרבים לא עוברים בו ממש. הגמרא מציעה שהמחלוקת של חכמים ור' אליעזר במשנה היא מחלוקת בהגדרת המעמד של צידי רשות הרבים והאם לחצר שנפרצה יש מעמד של צידי רשות הרבים. בהלכות קניין, הכנסה של חפץ מסוים לתוך רשות היחיד קונה את החפץ לבעל הרשות. הגמרא בכתובות יוצרת חילוק בתוך דברי ר' אליעזר בעירובין, אכן לעניין הלכות שבת מעמדם של צידי רשות הרבים בשיטת ר' אליעזר הוא כרשות הרבים, אך לעניין קניין צידי רשות הרבים שסמוכים לרשות היחיד של אדם כלשהו קונים לו את החפצים הנכנסים לשם. כלומר, לעניין קניין צידי רשות הרבים מוגדרים כרשות היחיד ממש. הגמרא שם גם מטעימה את החילוק, צידי רשות הרבים נחשבים כרשות הרבים לעניין הלכות שבת כי לרבים יש רשות להלך שם. כלומר, הקריטריון שמגדיר רשות כלשהי כרשות הרבים לעניין שבת הוא הרשות של הרבים להלך בשטח מסוים. אם כן, לפחות לשיטת ר' אליעזר, בהלכות קניין יש קריטריון אחר שקובע. נמצאנו למדים שהגדרת הרשויות עשויה להשתנות בין תחום הלכתי אחד לתחום הלכתי אחר. במאמר הקרוב אתרכז באופן שבו רש"י, הרמב"ם והרא"ש מגדירים את רשות הרבים ורשות היחיד בנזקי שן ורגל, וכיצד הם תופסים את הפטור המיוחד שמוזכר בנזקי שן ורגל.

מבוא קצר לפטור שן ורגל ברשות הרבים

כאשר התורה מתייחסת לנזקי שן ורגל היא מגדירה שטח מסוים שבו על בעלים של בהמה שהזיקה בנזקי שן ורגל לשלם נזק שלם:

כִּי יִבְעַר אִישׁ שְׂדֵה או כָּרֶם וְשָׁלַח אֶת בַּעֲרֵהוּ [בְּעִירוֹ] וּבְעַר בְּשֵׂדֵה אַחַר מִיטֵב שְׂדֵהוּ וּמִיטֵב כָּרְמוֹ יִשְׁלַם.

(שמות כב, ד)

כפי שאנו רואים, התורה קוראת לאותו שטח של חיוב "שדה אחר". שיטות הראשונים והאמוראים בגמרא בהגדרת הרשויות בנזקי שן ורגל קשורות בהבנה שלהם את הפסוק, מהו אותו "שדה אחר" שהגדירה התורה כשטח החיוב בנזקי שן ורגל? כבר חז"ל פירשו במדרשים השונים את הפסוק, ושם מונחים היסודות לדין שלנו.

הקריאה הכי רדיקלית של הפסוק מופיעה במכילתא דרשב"י: "ובער בשדה אחר. ולא בשדה בעל הבית. יכול אף על פי שנתן לו רשות בעל הבית לגדוש? תלמוד לומד ובער בשדה מכל מקום". לפי המכילתא דרשב"י "שדה אחר" היא כל שדה שאינה של בעל הבית, כלומר של המזיק, בפשטות נראה שרה"ר נמצאת בכלל "שדה אחר". המכילתא כאן מעלה מחשבה שהיא מחשבת קצה ממש ולפיה כל מקום שבו יש לאדם רשות להניח פירותיו/תבואתו יהיה חייב המזיק את פירותיו לשלם לו את מלוא הנזק, ואפילו בשדה ששייכת למזיק! המכילתא דרשב"י דוחה את אותה הווה אמינא ונשארת עם ההבנה הראשונה שלפיה שטח החיוב בנזקי שן ורגל הוא כל שטח שאינו שייך לבעל הבית.

בילקוט שמועני אנו מוצאים פירוש אחר:

ותהא שן ורגל חייבת ברשות הרבים מקל וחומר: ומה קרן שברשות הניזק אינו משלם אלא חצי נזק, ברשות הרבים חייבת בחצי נזק; שן ורגל שברשות הניזק משלם נזק שלם אינו דין שברשות הרבים חייבת בחצי נזק? אמר קרא: "ובער בשדה אחר", ולא ברשות הרבים.

(שמות כא, לג—לד)

מילקוט שמועני עולה ש"שדה אחר" זוהי כל שדה אשר אינה בכלל רשות הרבים. פטור שן ורגל ברה"ר בעצם נלמד מהפסוק ממש. החידוש של התורה בפסוק הוא שרק בשדות של אחרים חייב המזיק בנזקי שן ורגל, ואילו ברשות הרבים ישנו פטור מיוחד, בשונה מדין קרן. בדף ה של מסכת בבא קמא אנו יכולים לראות כיצד הקריאה הזו של הפסוק מובנת בתוך שיטת רבא הכללית בנזיקין. אנו רואים שם שלפי רבא הסיבה שהתורה ציינה את אבות הנזיקין היא שבביל ההלכות המיוחדות שלהן. מהי ההלכה המיוחדת של נזקי שן ורגל? הגמרא כותבת שם "לפוטון ברשות הרבים", זה

מה שהפסוק בא ללמדנו לפי רבא במילים "שדה אחר". הקריאה הזו היא אותה הקריאה ממש של הילקוט שמעוני.

המשנה השנייה של הפרק השני של בבא קמא קובעת באופן ברור שברשות הרבים פטור המזיק בנזקי שן ורגל מלשלם את מלוא הנזק:

כיצד השן מועדת לאכול את הראוי לה? הבהמה מועדת לאכול פירות וירקות. אכלה כסות או כלים, משלם חצי נזק. במה דברים אמורים? ברשות הניזק. אבל ברשות הרבים, פטור. אם נהנית, [משלם] מה שנהנית. כיצד [משלם] מה שנהנית? אכלה מתוך הרחבה, משלם מה שנהנית. מצדי הרחבה, משלם מה שהזיקה. מפתח החנות, משלם מה שנהנית. מתוך החנות, משלם מה שהזיקה.

אנו רואים במשנה שני חילוקים בגובה התשלום, חילוק אחד בין רשות היחיד לרשות הרבים וחילוק שני בין תוך הרחבה ובין צידי הרחבה. היחס בין ה"רחבה" ו"צידי הרחבה" ובין "רשות הרבים" ו"רשות היחיד" יתברר בהמשך המאמר לפי שיטות הראשונים השונות. כעת ברצוני לצלול לעומק שיטות רש"י, הרא"ש והרמב"ם בסוגייה. סוגיות רבות במסכת קשורות בדיון שלנו, אך במאמר אתמקד בעיקר בשלושה: חצר השותפין, צידי הרחבה והחידושים של אילפא ור' אושעיא. דרך הפירוש והפסיקה של הראשונים בסוגיות הללו אראה כיצד הם תפסו את רה"י ורה"ר בנזקי שן ורגל וכיצד הם הבינו את הפטור המיוחד בנזקי שן ורגל.

שיטת רש"י

הגמרא בדף יג מביאה מחלוקת אמוראים בשאלת חיוב נזקי שן ורגל בחצר השותפין. האם כאשר לשני אנשים ישנה חצר משותפת, ובהמת אחד השותפים הזיקה לפירות השותף השני, יהיה חייב בעל הבהמה לשלם לחברו את מלוא הנזק? או רק את מחיר ההנאה כדין היזק שן ורגל ברשות הרבים? רב חסדא ואבימי מחייבים את המזיק בנזקי שן ורגל בחצר השותפין, ואילו ר' אלעזר (האמורא) פוטר את המזיק מלשלם את מלוא הנזק.

רש"י מבין שרב חסדא מחייב את המזיק כי לשיטתו חצר השותפין נחשבת בכלל "שדה אחר" ואינה דומה לרה"ר. בהמשך תקשה הגמרא על ר' אלעזר מבריייתא שמביא רב יוסף ובה חצר השותפין מושווית לפונדק, ונפסק בה שיש חיוב מלא למזיק בחצר השותפין. גם כאן ממשיך רש"י בביאור דברי רב חסדא, הפונדק הוא מקום שמיוחד לאנשים הרוצים להשתמש בו בלבד ולא לבני רשות הרבים, לכן אין הפונדק נחשב כרשות הרבים ועל כן הוא נחשב בכלל "שדה אחר". לטובת ר' אלעזר הגמרא מגייסת את ברייתת ארבעה כללות של ר' שמעון בן אלעזר: ר' שמעון בן אלעזר קובע שם ככלל ש"רשות המשותפת לזה ולזה", שבכללה נמצאים חצר השותפין והבקעה, פטור בה המזיק על השן ועל הרגל. רש"י מבין שחצר השותפין מושווית לבקעה כי שניהן רשויות שאינן מיוחדות לניזק בלבד, ולכן אינן יכולות להיקרא "שדה אחר" ומכך נובע הפטור.

נראה שבשלב הזה, לפי רש"י מחלוקתם של רב חסדא ור' אלעזר היא בפרשנות של המילים "שדה אחר". לפי רב חסדא "שדה אחר" זוהי כל רשות שהיא לא רשות הרבים, ואילו לפי ר' אלעזר זוהי שדה המיוחדת לניזק בלבד. אחרי שלב הראיות עושה הגמרא אוקימתא לשתי הברייתות, כך שלא תחלוקנה זו על זו. הגמרא קובעת שהבריייתא של רב יוסף מדברת על חצר המיוחדת לשני שותפים לפירות, אך אין להם רשות להכניס בה שוורים, והגמרא מוכיחה שזה המקרה כי רב יוסף השווה את חצר השותפין לפונדק, וזו בדיוק המציאות של פונדק. את חצר השותפין בברייתת ארבע כללות מעמידה הגמרא בחצר המשותפת להכניס בה גם פירות וגם שוורים, ומוכיחה שזה המקרה כי ר' שמעון השווה את חצר השותפין לבקעה וזו בדיוק המציאות של בקעה.

עולה מיישוב הגמרא שמה שקובע למעשה האם חצר השותפין תיחשב כרשות היחיד או כרשות הרבים היא השאלה האם מותר להכניס לתוכה שוורים או לא. ר' זירא מתקשה לקבל את יישוב הגמרא, לשיטתו חצר המשותפת לפירות בלבד אינה יכולה להיקרא "שדה אחר", הרי יש למזיק רשות בה וכיצד ניתן לומר שהיא נחשבת רשות היחיד, ויהיה חייב בה השותף המזיק על השן ועל הרגל? ! אביי עונה לר' זירא, מאחר שהחצר אינה מיוחדת לשוורים היא יכולה להיקרא "שדה אחר". רבינא מצייע

שהדיון בין ר' זירא לאביי הוא גופא מחלוקתם של רב חסדא ור' אלעזר. הם נחלקים ביחס לחצר המיוחדת לפירות אך לא לשוורים, האם חצר כזו היא בכלל "שדה אחר" או שהיא בגדר רשות הרבים.

גם לאחר ההבחנה של הגמרא במחלוקת רב חסדא ור' אלעזר משתמש רש"י בהבחנה שהוא יצר בביאור המילים "שדה אחר" כדי להסביר את מחלוקתם ואת מחלוקת ר' זירא ואביי. רש"י מבין שלשיטת ר' זירא ור' אלעזר ההגדה של "שדה אחר" זו שדה המיוחדת לניזוק ושדה המשותפת לפירות אינה בכלל זה. מה שמגדיר את רשות היחיד ככזו היא הרשות הבלעדית של אדם להניח בה את פירותיו. מנגד, בשיטת רב חסדא ואביי "שדה אחר" זוהי כל שדה שאינה בכלל רשות הרבים. רשות הרבים זוהי רשות שיש בה חופש תנועה מוחלט לבני אדם ולבהמותיהם, ועל כן חצר המשותפת לפירות אך לא לשוורים אינה בכלל רשות הרבים, היא עומדת בכלל "שדה אחר" ויהיה בה חיוב מלא למזיק בנזקי שן ורגל.

רבינא מתייחס בהמשך למקרה של חצר המשותפת לשני אנשים להכניס בה שוורים ורק לאדם אחד מבין השניים מותר להניח בה את פירותיו. רבינא פוסק שבשדה כזו יהיה חייב השותף המזיק (לא בעל הפירות) על נזקי שן ורגל שבהמתו תעשה לפירות השותף השני. חצר כזו תיחשב לשיטתו כרשות הרבים רק לעניין קרן, אך לעניין שן ורגל תחשב כחצר הניזק. רש"י מפרש שרבינא מגדיר שדה כזו כרשות היחיד לבעל הפירות כי היא מיוחדת לפירות לניזק בלבד. זאת אומרת שרש"י מניח את רבינא בצד של ר' זירא! רבינא אף מנהיר עוד יותר את שיטת ר' זירא. לשיטתם, הרשות להכניס שוורים למקום מסוים רלוונטית רק לקרן, בשן ורגל הרשות להניח פירות קובעת. רק כאשר יש לניזוק רשות בלעדית להניח פירות בחצר מסוימת תיחשב החצר כרשות היחיד. "שדה אחר" לשיטתם זוהי שדה המיוחדת לניזק לפירות.

בדף כ מביאה הגמרא חידוש של אילפא. אילפא כותב שבהמה נחשבת כחצר הניזק ולכן במקרה של בהמה שאוכלת מעל גבי חברתה יהיה חייב הבעלים לשלם את מלוא הנזק. הגמרא מנסה לסייע לאילפא מברייתא שנפסק בה שבמקרה של בהמה שפושטת צווארה ואוכלת מקופת אדם המופשלת לאחוריו גם שם יהיה חייב בעל הבהמה לשלם לניזק את מלוא הנזק. בהמשך תביא הגמרא את דברי ר' אושעיא

לגבי בהמה שחייבת כאשר "עמדה ואכלה", שאותם רבא סייג ואמר שמדובר כאן במקרה שבהמה קפצה לצורך האכילה. נחלקו הראשונים מה היחס בין דברי ר' אושעיא בהעמדת רבא לבין הדין של אילפא. מצאנו בנידון שלוש אפשרויות מרכזיות שנפגוש בהמשך המאמר. בשלב הזה אביא רק את הקריאה של רש"י בסוגייה. רש"י מבין שאילפא ור' אושעיא חידשו שני דינים שונים: החידוש של אילפא הוא שאוכל שנמצא על גבי בהמה שהולכת ברה"ר ייחשב כמונח ברשות הניזק, ולכן בהמה אחרת שתאכל את אותו אוכל תהייה חייבת אף על פי שרגליה מונחות ברה"י. רש"י מבין שניסיון הסיוע לאילפא נדחה, ר' אושעיא חידש בכלל דין אחר לגמרי. החידוש של ר' אושעיא לפי רש"י הוא שהקפיצה לצורך האכילה זו פעולה משונה, ולכן היא נכנסת בכלל תחת קרן, ושם יהיה חייב המזיק לשלם חצי נזק מדין קרן.

ראינו שהמשנה השנייה של פרק שני כותבת שיש לשלם נזק שלם על נזקי שן בצידי הרחבה. רב ושמואל נחלקו באופן האכילה שמספיק כדי לחייב באכילה כזו. לדעת רב המשנה דיברה במקרה שהבהמה החזירה את ראשה מתוך הרחבה אל צידי הרחבה ואכלה מצידי הרחבה, ולדעת שמואל במקרה כזה יהיה הבעלים פטור ויהיה חייב רק כאשר הבהמה ממש עזבה את תוך הרחבה ועברה לאכול בצידי הרחבה. רש"י מפרש שמדובר כאן במקרה שהבהמה עומדת כולה בתוך הרחבה ורק ראשה בצידי הרחבה, הוא מבין שרב מחייב אף על גב שהבהמה עומדת כולה בתוך הרחבה ואילו שמואל פוטר כי זה מעשה ברה"ר שהוא מדרכה של הבהמה. רש"י כותב שכאשר הבהמה עזבה את הרחבה ועברה לאכול בצידיה, שם גם שמואל יחייב כי זהו כבר שטח שאין דרך שוורים ללכת בו ולכן הוא אינו נחשב כרה"ר.

הגמרא מביאה גרסה אחרת של המחלוקת בין רב לשמואל, ולפיה כולם יחייבו ב"מחזרת", ורב ושמואל נחלקו במקרה של "מקצה מקום מרשותו לרשות הרבים". רש"י מסביר שהמקרה הנידון כאן הוא מקרה שאדם בנה בו את הגדר של חצרו בתוך רשותו ולא בגבול עם רשות הרבים, את הפער שנוצר הוא הפקיר לרשות הרבים וכנס שם את פירותיו. רב ושמואל נחלקו מה הדין אם בהמת אדם אחר הזיקה פירות שהניח שם בעל הבית המקצה. רב פוטר את המזיק במקרה כזה ואילו שמואל מחייב. רש"י

מבין ששמואל מחייב את המזיק במקצה מקום מרשותו משום שלדעתו השטח המוקצה לא נחשב רה"ר. למה? כי אין זו דרך השוורים ללכת שם.

נראה שהשטח המוקצה הוא צידי הרחבה ממש. כולם מסכימים בלישנא קמא שבמקרה שהבהמה אוכלת בתוך צידי הרחבה חייב הבעלים לשלם. ראינו שחכמים בעירובין הגדירו את צידי רשות הרבים ככרמלית, ונראה שכך גם רש"י תופס אותם כאן. הכרמלית – שטח הביניים – היא גופא זו שעומדת למחלוקת בין רב לשמואל בלישנא בתרא. בתוספתא מובא שהמזיק בכרמלית משלם נזק שלם. נראה שהפסיקה בתוספתא זו דעת כולם בלישנא קמא, וזו דעת שמואל בלישנא בתרא.

הגמרא בהמשך סוגיית צידי הרחבה מביאה ברייתא שבה נחלקים ר' מאיר ור' יהודה עם ר' יוסי ור' אלעזר (התנא). ר' מאיר מביא את השיטה המוכרת לנו עוד מהמשנה, "מתוך הרחבה משלמת מה שנהנית, מצידי הרחבה משלמת מה שהזיקה". הגמרא מנסה להבין במה בדיוק חולקים ר' יוסי ור' אלעזר על ר' מאיר ור' יהודה ומציעה שלושה אפשרויות.

ההצעה הראשונה של הגמרא היא שר' מאיר ור' יוסי חולקים במחלוקת רב ושמואל במחזורת. רב הולך לשיטת ר' יוסי, רש"י מסביר שלדעתם "מחזורת" זהו שינוי מדרך הליכתה של הבהמה, זהו ה"אין דרכה לאכול" והבעלים חייב לשלם על פעולה שהבהמה עושה ברשות הרבים שאינה בדרך הליכתה. שמואל הולך לשיטת ר' מאיר, שניהם מחייבים רק כאשר הבהמה עוזבת את הרחבה ועוברת לאכול בצידה, כי לשיטתם כל פעולה שנעשית בתוך הרחבה פטור הבעלים מלשלם את מלוא הנזק. הגמרא לא דוחה את ההצעה הזאת להבנת מחלוקת ר' מאיר ור' יוסי אלא רק מבינה שהיא לא הכרחית, כי קיימות אפשרויות נוספות להבין את מחלוקתם.

באפשרות השנייה מציעה הגמרא לתלות את מחלוקת ר' מאיר ור' יוסי בפירוש של המילים "שדה אחר". רש"י מסביר שזו מחלוקת המכילות שהזכרנו בתחילה. בשיטת ר' מאיר הגמרא כותבת את שיטת הילקוט שמעוני, "שדה אחר ולא ברה"ר"; ובשיטת ר' יוסי רש"י עצמו מצטט את המכילתא דרשב"י, "שאם הכניס פירותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות ואכלתן, בהמתו של בעל הבית פטור". הגמרא דוחה

את האפשרות הזו על הסף, פטור שן ורגל ברשות המזיק לא צריך בכלל לימוד מהכתוב.

באפשרות השלישית להבנת מחלוקת ר' מאיר ור' יוסי מציעה הגמרא שהם נחלקו בדברי אילפא ור' אושעיא שהזכרנו לעיל. ר' יוסי מקבל את דברי אילפא ור' אושעיא ואילו ר' מאיר דוחה אותם. רש"י מסביר שכוונת ר' יוסי בדבריו "אין דרכה לאכול אלא להלך" היא שקפיצה לצורך אכילה או פשיטת הצוואר אלו פעולות שחורגות מדרך הליכתה של הבמה, ולכן יהיה חייב הבעלים לשלם במקרים הללו נזק שלם. אפשר להבין כעת גם את מחלוקת ר' מאיר ור' יוסי לגבי החידוש של אילפא. ר' יוסי יקבל את החידוש של אילפא, לשיטתם על גבי בהמה יש לבעל הבהמה רשות בלעדית להניח את פירותיו ולכן היא נחשבת כרשות היחיד. לשיטת ר' מאיר לעומת זאת, מאחר שהבהמה נמצאת בתוך מקום שבו יש רשות לרבים להלך, יהיה פטור המזיק על גביה.

נראה שלפי רש"י בסוגיות שלפנינו עומדות במוקד שתי שאלות מרכזיות נפרדות: הראשונה, מה כוונת התורה במילותיה "שדה אחר"? האם זוהי כל רשות שאינה בכלל רה"ר, כשיטת הילקוט שמעוני, או שזו שדה המיוחדת לניזק דווקא? המחלוקת היא לא בהגדרת הרשויות אלא רק בביאור הפסוק. לדעת כולם רשות היחיד זוהי רשות המיוחדת לניזק לפירות ורשות הרבים זוהי רשות שבה הולכים הרבים עם בהמותיהם. במוקד המחלוקת נמצאים כל שטחי הביניים – כרמלית, חצר המשתמרת לפירות לזה ולזה אך לא לשוורים, גבי בהמה וחצר המשתמרת לפירות לחד ולזה ולזה לשוורים.

זוהי השאלה בחצר השותפין שבה נחלקו אב"י, אב"י ורב חסדא עם ר' זירא ור' אלעזר. זו חצר שאינה בכלל רשות הרבים כי אסור לרבים להלך בה עם בהמותיהם, אך היא גם אינה בכלל רשות הניזק כי גם למזיק יש רשות להניח בה את פירותיו. זו גם השאלה שנחלקו בה רב ושמואל ב"מקצה מקום מרשותו".

ראינו כבר שצידי הרחבה הם ככרמלית לשיטת רש"י, כלומר הם בכלל שטחי הביניים. בדומה לחצר שבה נחלקו אב"י ור' זירא, גם הכרמלית היא מקום שיש רשות לכל להניח שם את פירותיהם אך אין דרך הרבים ללכת שם עם בהמותיהן. שמואל

מחייב את המזיק במקרה כזה כי הוא גם הולך בשיטת רבינא, ש"שדה אחר" זהו מקום שבו יש לניזק רשות בלעדית להניח פירותיו. רב מחייב לעומת זאת כי הוא חושב כמו אביי, המזיק בשן ורגל חייב לשיטתם בכל רשות שהיא אינה בכלל רה"ר. זו גם מחלוקת ר' מאיר ור' יוסי בחידוש של אילפא. גבי הבהמה זהו שטח שהוא גם רשות היחיד וגם רשות הרבים. רק ליחיד יש רשות להניח שם את פירותיו, אך מאידך לרבים יש רשות להלך שם עם בהמותיהם, ממש כמו החצר המשתמרת לשוורים לזה ולזה ולפירות לחד שהזכיר רבינא. ר' מאיר פוטר אדם שבהמתו אכלה מעל גבי בהמת חברתה, כי לשיטתו מאחר שיש למזיק רשות להוליך בהמתו ברשות הרבים יהיה פטור גם כאן, ואילו לפי ר' יוסי מאחר שגבי הבהמה זהו מקום שיש בו לניזק רשות בלעדית להניח פירותיו יהיה חייב בעל הבהמה האוכלת לשלם את מלוא הנזק. סופו של דבר נראה שרש"י נצמד להגדרת הרשויות דעלמא, הרשויות בנזיקין הן אותן הרשויות בשבת. המחלוקת בתנאים ובאמוראים אינה בהגדרה אלא בדין.

השאלה השנייה שעומדת במוקד היא שאלת ה"אורחיה", האם כאשר ישנו מעשה חריג שנעשה בתוך הרחבה יהיה חייב הבעלים לשלם את מלוא הנזק הנגרם ממנו או שיהיה פטור כדין כל שן ורגל ברשות הרבים. זו מחלוקתם של רב ושמואל במחזרת, וזוהי גם מחלוקת ר' מאיר ור' יוסי בדברי ר' אושעיא. כאן ההצעה הראשונה וההצעה השלישית של הגמרא להבנת מחלוקתם מתלכדות (ההצעה השלישית מרחיבה את ההצעה הראשונה למחלוקת כפולה).

ר' מאיר חושב שבכל מעשה, גם במעשה חריג שנעשה ברשות הרבים, יהיה פטור הבעלים מלשלם את מלוא הנזק, ואילו לפי ר' יוסי פעולה חריגה גוררת חיוב תשלום גם ברשות הרבים. רק שצריך לדייק מדוע אצל ר' אושעיא המזיק ישלם חצי נזק ואילו ב"מחזרת" המזיק ישלם נזק שלם. נראה שבנידון צריך לעשות חילוק בין הקפיצה שהיא פעולה חריגה מצדם התרחשותה, וכל פעולה חריגה נכנסת תחת קרן. "מחזרת" ו"פושטת צווארה" אלו פעולות רגילות, הן חורגות רק מדרך הליכתה של הבמה אך אינן חריגות בפני עצמן, וכאן יהיה חייב הבעלים לשלם נזק שלם כאשר בהמתו עומדת ברשות הרבים ואוכלת אוכל שמונח ברשות של אדם אחר. אצרך כאן שתי טבלאות שמסכמות את השיטות השונות בשתי השאלות לפי רש"י:

שדה אחר ולא ברה"ר.	"שדה אחר" = רשות הניזק
מדרש ילקוט שמעוני, רב חסדא, אבימי, אביי, רב ושמואל בלישנא קמא, שמואל בלישנא בתרא, ר' מאיר ור' יהודה. תוספתא פ"א, ד.	ר' אלעזר (אמורא), ר' זירא, רבינא, רב בלישנא בתרא, ר' יוסי ור' אלעזר (תנא).

ברה"ר פטור בכל.	ברה"ר פטור ב"אורחיה" בלבד.
שמואל בלישנא קמא, ר' מאיר ור' יהודה.	רב בלישנא קמא, ר' יוסי ור' אלעזר (תנא), ר' אושעיא.

שיטת הרא"ש

הרי"ף פוסק להלכה את אילפא, אכן על גבי בהמה ייחשב כחצר הניזק, אך הוא מציב לכך תנאי, והתנאי הוא החידוש של ר' אושעיא – "כשקפצה": "מעל גבי חברתה חייבת, מאי טעמא? על גבי חברתה בחצר הניזק דמי, והוא דקפצה, אבל עמדה לא דהיינו אורחה" (רי"ף, בבא קמא ח ע"ב). היחס בין אילפא לר' אושעיא אכן נשאר מעט עלום בדברי הרי"ף, והראשונים נחלקו בהבנת דבריו. בהמשך נראה את הרמב"ם שנראה כאילו הולך בעקבותיו, ואת הרמב"ן שמתייחס ישירות לדבריו. הרא"ש גם הוא מתייחס ישירות לדברי הרי"ף. הוא מבין שלפי הרי"ף אילפא ור' אושעיא חידשו דין אחד. הקפיצה היא זו שעומדת כאן במוקד, מתי "על גבי בהמה" תיחשב כחצר הניזק? כאשר הבהמה צריכה לקפוץ כדי לאכול מעל גבי חברתה. הרא"ש מבין שלפי הרי"ף כל עת שהבהמה צריכה לקפוץ כדי לאכול, מוכח שהניזק עשה שמירה מספיקה לפירותיו ואותו השטח השמור נחשב כחצר הניזק. הרא"ש מציג כאן תפיסה שיטתית ביחס לפטור של שן ורגל:

כל היכא דיכולה בהמה לאכול כדרכה דרך הילוכה בלא קפיצה אין לו לאדם רשות להניח שם פירותיו והוי רשות הרבים, ופטורה; אבל היכא דאין יכולה לאכול אלא בקפיצה יש לו רשות להניח פירותיו ומיקרי חצר הניזק.
(פסקי הרא"ש, בבא קמא ב, ד)

לפי הרא"ש כל עת שהבהמות מתנהלות באופן נורמלי ברה"ר, אין מקום לחייב את הבעלים בנזק שהן עושות. איפה שהבהמות נדרשות מצידן לעשות פעולה חריגה לצורך האכילה זהו כבר מקום שבו יש לאדם רשות להניח את פירותיו, זהו "שדה אחר". "רשות היחיד" מתבררת לשיטתו לא כשטח טריטוריאלי המשוך באופן קנייני לבעלים, אלא ככל מקום אשר שמור מפני פגיעה של הבהמות המהלכות בדרך.

כך הרא"ש ניגש גם למחלוקת רב ושמואל לגבי "מחזרת". הוא מבין ששניהם מקבלים את החידוש של אילפא ור' אושעיא, הם נחלקים האם "מחזרת" נחשב כמו "קופצת" או שזו פעולה שהיא בדרך הילוכה של הבהמה. לפי שמואל החזרת הראש לצדי הרחבה זו פעולה שהיא בדרך הילוכה של הבהמה, אם הבהמה יכולה לאכול תוך כדי החזרת הראש זה מוכיח שהניזק לא עשה שמירה מספיקה לפירותיו, ואפילו אם הניח את הפירות בתוך שדהו שלו. לכן שמואל מחייב את המזיק רק כאשר הבהמה שלו ממש עוברת לאכול בצדי הרחבה, זו כבר פלישה חריגה לתוך שטח שבו יש לניזק רשות להניח פירותיו. רב, לעומת זאת, מחייב ב"מחזרת" כי לשיטתו ההחזרה דומה לקפיצה, זהו מעשה שחורג מההליכה לצורך האכילה, ואם הבהמה צריכה להחזיר את ראשה כדי לאכול זה מוכיח דווקא שהניזק כן עשה שמירה מספיקה לפירותיו, והאחריות מוטלת על המזיק.

ראינו שהרא"ש מבין שאילפא ור' אושעיא חידשו דין אחד, כל מקום שבו אין הבמה יכולה לאכול אלא בפעולה שחורגת מדרך הליכתה יש לאדם רשות להניח את פירותיו והמזיק פירותיו יתחייב לשלם לו את מלוא הנזק. ראינו שהגמרא הבינה שדברי אילפא ור' אושעיא הם הדברים שר' מאיר ור' יוסי נחלקו בהם. הרא"ש, לאור פרשנותו לאילפא ור' אושעיא, מבין את מחלוקתם כמחלוקת יסודית בהבנת הפטור בשן ורגל. לפי ר' מאיר נראה שהחלוקה הפורמלית—הטריטוריאלי המוכרת של רשות הרבים ושל רשות היחיד עומדת בעיניה. ר' יוסי הולך עם אילפא ור' אושעיא, "אין דרכה לאכול אלא להלך", כלומר פטור שן ורגל ניתן לבעלים כאשר בהמתם מזיקה בדרך הילוכה, כאשר יש אכילה שהיא שינוי מדרך ההליכה הבעלים מאבדים את הפטור. לפי ר' יוסי רשות הרבים ורשות היחיד אינן הגדרות פורמליות, אלא הן מוגדרות לפי נורמת השמירה. רשות הרבים היא כל המקומות שיש בהם "רשות

לרבים" להלך עם שווריהם, איפה שבהמות הרבים יכולות לאכול בדרך אכילתם. רשות היחיד היא כל המקומות שנדרשת בהם חריגה של הבהמות מדרך אכילתן לצורך אכילה.

כפי שנראה, הרא"ש נשאר עקבי בתפיסתו גם בפסיקתו בחצר השותפין. הרא"ש אינו מקבל את הצעת רבינא שרב חסדא ור' אלעזר נחלקו בשקלא וטריא של ר' זירא ואביי בחצר המשתמרת לפירות לזה ולזה אך לא לשוורים. הוא פוסק כאביי ונשאר עם ההבנה הפשוטה של הגמרא, שלשיטת כל האמוראים והתנאים בסוגייה חצר המשתמרת לפירות אך לא לשוורים נחשבת "שדה אחר", משום שאינה משתמרת לשוורים. הקריטריון שקובע לפי הרא"ש אם שדה תחשב "שדה אחר" הוא האם יש לשוורים רשות להלך באותה שדה. במקום שיש לשוורים רשות להלך בו יהיה המזיק פטור מהנזק שיעשו בדרך הליכתו, ואילו במקום שאין לו רשות להוליך בו את שווריו יהיה חייב המזיק לשלם את מלוא הנזק.

הרי"ף פוסק להלכה את דברי רבינא לגבי חצר המשתמרת לשוורים לזה ולזה ולפירות רק לאחד מהשותפים. פסיקה כזו קשה לשיטת הרא"ש כי הנה לפנינו מקום שבו יש לרבים רשות להוליך בהמותיהם, ועדיין יהיו חייבים על הנזק שיעשו. הרא"ש אכן חולק כאן על הרי"ף; רבינא אמר את דבריו רק בתוך שיטת ר' טרפון שחולק על חכמים בנזק קרן בחצר הניזק, והרא"ש כותב שאכן ר' טרפון לא נפסק להלכה. הרא"ש עוד מוסיף ואומר שכאשר אדם מכניס את פירותיו לשדה המיוחדת לאדם אחר ונכנסת לאותה שדה בהמה של אדם שלישי נוסף ומזיקה את פירותיו, יהיה חייב המזיק לשלם. למה? ההיגיון של הרא"ש מתמיד להתקיים גם כאן, אסור למזיק להכניס שווריו לאותה שדה, ולכן יהיה חייב המזיק לשלם את מלוא הנזק על כל נזקי שן ורגל שיעשו.

הזכרנו לעיל שיש שתי גרסאות במחלוקת רב ושמואל בסוגיית הרחבה. הרי"ף פוסק להלכה רק את הלישנא קמא שם, הוא מכריע כשמואל, רק כאשר הבהמה עזבה את הרחבה ועברה לאכול בצידי הרחבה יהיה חייב המזיק לשלם נזק שלם. הרי"ף מתעלם לגמרי ממחלוקת רב ושמואל ב"מקצה מקום מרשותו לרה"ר". הרא"ש מבין שמאחר שהלישנא קמא נפסקה להלכה ישנה תמימות דעים בין רב

ושמואל ביחס ל"מקצה מקום מרשותו". מהי אותה תמימות דעים? לדעתו כולם חושבים שב"מקצה מקום מרשותו לרה"ר" המזיק יהיה פטור. מאחר שהשטח הוקצה לרבים, יש לרבים רשות להלך שם עם שווריהם ושוב העיקרון המנחה מתמיד להתקיים, כל מקום שיש רשות לרבים להלך עם שווריהם יהיו פטורים המזיקים על נזקי השן והרגל שיעשו שם בהמותיהן.

כדי להשלים את ההבנה בשיטת הרא"ש יש לתת את הדעת גם על פסיקתו החריגה במעשה "עיזי דבי תרבו" בדף כג ע"ב. אתאר כאן את הסיפור בקצרה: למשפחת בי תרבו היו עיזים שהיו מרבות להזיק את רכושו של רב יוסף. רב יוסף ביקש מאביי תלמידו שילך אל משפחת בי תרבו ויבקש מהם שישמרו על עיזיהם. אביי תמה על בקשות רב יוסף, הוא טען בפניו שמשפחת בי תרבו יגלגלו את האחריות בחזרה אליו, מאחר שרב יוסף לא גודר את שדהו האחריות מוטלת עליו והם פטורים מלשלם על הנזק. התוספות (שם ד"ה 'יכלי למימר') התקשו מאוד עם הסיפור, הרי יש משנה מפורשת שאומרת שאם הבהמה אכלה מתוך החנות יהיה המזיק חייב לשלם את הנזק, ולא כתבו שצריך הבעלים לנעול חנותו כדי לחייב את המזיק. התוספות כותבים בעקבות כך שדברי אביי הם "דחויא בעלמא", אביי רק רצה להשתמש מללכת לבי תרבו ולכן אמר מה שאמר אך אין ממש בדבריו. הרי"ף פסק גם הוא כמו רב יוסף בסיפור הנ"ל ולא חילק בין שדה גדורה לשאינה גדורה, והתוספות אף מזכירים שהם הולכים לשיטתו. הרא"ש, לעומתם, דווקא מקבל את הסיפור כפשוטו ופוסק כאביי. אביא כאן את דבריו:

ומצאתי כתוב בשם ר"ח ז"ל דפסק הלכה כאביי. ומודה אביי דבעיר אם נכנסה לחצר הניזק ואכלה שחייבת, שאין אדם יכול לנעול דלתי ביתו כל היום. והרועה יש לו לשמור הבהמה כשמוליכה דרך העיר שלא תיכנס לבית ותזיק. אבל כשמתפשטים בשדה אינו יכול לשמור את כולם שלא יכנסו לשדות אחרים, הלכך צריך אדם לגדור שדהו. והא דפריך שן דחייב היכי משכחת לה, פי' שן דכתיב בקרא ובער בשדה אחר היכי משכחת לה?

(פסקי הרא"ש, בבא קמא ב, י)

הרא"ש אינו מתקשה עם קושיית התוספות, הוא ממש חולק על הרי"ף. הוא עושה חילוק פשוט בין נורמות השמירה בעיר לנורמות השמירה בשדה. בעיר פחות מצוי שאדם הולך עם בהמותיו, וגם לא ייתכן שנצפה מבעלי חנויות לנעול חנותם כל היום. הלכך בעיר אין רשות לאנשים להלך עם בהמותיהם בחופשיות, הם יהיו חייבים לשלם את מלוא הנזק שיעשו בהמותיהם. בשדה, לעומת זאת, אנו לא יכולים לצפות מרועים לתלות בהמותיהם בקולר בכל עת, וגם כאן הדרישה מבעלי שדות לגדור שדותיהן הופכת לדרישה סבירה. הילכך בשדה כובד האחזיות מוטל דווקא על בעלי השדות, וכל עת שבהמות הרועים הזיקו בשדות שאינן גדורות יהיו פטורים מלשלם את הנזק. רק כאשר בהמותיהן חתרו, כפי שאומרת הגמרא, כלומר עשו פעולה שהיא חריגה מדרך הליכתן לצורך האכילה, אזי יהיו חייבים לשלם את מלוא הנזק.

נשים לב לשיטת העבודה של הרא"ש בהגדרת הרשויות שמתבחרת כאן בקיצוניות שלה. הגדרת הרשויות היא נורמטיבית, היא תלויה בנורמת השמירה החברתית. בכל מקום אנו אומדים את הנורמה החברתית, אנו שואלים האם סביר שילכו אנשים עם בהמותיהם באותו מקום, ולפי זה מגדירים האם זוהי רשות הרבים או רשות הניזק. הרא"ש מבין שכאשר הגמרא מחפשת את "שן דכתיב קרא", היא בעצם מחפשת את ה"שדה אחר" של התורה. מהו אותו "שדה אחר"? אותן שדות שהבמות צריכות לחתור/לקפוץ/להחזיר ראשן לפי רב כדי לאכול מהן. אותן שדות שאינן בהישג ידן של הבהמות ההולכות בדרכן.

נציין גם שאב"י במעשה עיזי דבי תרבו הוא גם זה שהתעקש בסוגיית חצר השותפין על כך שחצר המתקראת "שדה אחר" זו שדה שלשוורים אין רשות להלך בה, והרא"ש מאמץ את שיטתו בשתי ידיים. כעת אפשר לסרטט את שיטתו בהגדרת הרשויות באופן שלם. לפי הרא"ש הרשות של הניזק להניח פירות במקום מסוים היא זו שקובעת האם המזיק יצטרך לשלם את מלוא הנזק, אלא שהרשות של אדם להניח פירות במקום מסוים תלויה בעצמה ברשות של הרבים להוליך בהמותיהם באותו המקום. זו שיטת אב"י בחצר השותפין וגם פסיקת הרא"ש ב"מקצה מקום מרשותו לרה"ר", שם הוא פוטר את המזיק. כיצד נקבע היכן יש לרבים רשות להוליך את שווריהם? אותה הרשות תלויה בנורמה החברתית המקובלת. הרא"ש מציב לאורך

פסיקתו קטגוריות שונות של נורמות חברתיות. ראינו את החלוקה שהוא עשה בין עיר לשדה בהקשר הזה. גם בתוך השדה ראינו שיש חלוקה בין פירות שיכולה הבמה לאכול בדרך הילוכה ובין פירות שזוקקות חריגה מדרך הליכתה לצורך אכילתן, ואלו דברי ר' יוסי "אין דרכה לאכול אלא להלך".

שיטת הרמב"ם

ראינו כבר שהרי"ף פוסק להלכה גם את אילפא וגם את ר' אושעיא וראינו גם את הדרך שבה הרא"ש הסביר את דבריו. הרמב"ם הכיר את הרי"ף היטב ואף שאב מפסיקתו פעמים רבות. גם את פסיקתו בסוגייה הזאת אפשר לראות כהמשך וכביאור של דברי הרי"ף בדרך שונה מזו של הרא"ש:

היתה מהלכת ברשות הרבים, ופשטה צוארה ואכלה מעל גבי חברתה, ואפילו עמדה – משלם מה שנהנית, שכן דרך הבהמות לאכול זו מעל גבי זו. ואם קפצה ואכלה על גבי חברתה – משלם מה שהזיקה, שגבי חברתה כחצר הניזק הוא חשוב.
(משנה תורה, נזקי ממון ג, יא)

כשמתבוננים בהלכה הזו של הרמב"ם הדברים נראים לכאורה חופפים לחלוטין לדברי הרי"ף, והפרשנות של הרא"ש נשארת לגיטימית גם בדברי הרמב"ם בעצמו. אלא שאם מדייקים בדברי הרמב"ם אפשר לראות שישנו חילוק מסוים בינו ובין הרא"ש. הטעם לפטור במקרה של "פשטה צווארה" או עמדה ואכלה" יתברר כשונה. בהלכה שקדמה להלכה שהבאנו לעיל פסק הרמב"ם כשמואל ב"מחזרת", כנראה גם כאן בעקבות הרי"ף שפסק גם הוא כשמואל. אפשר לראות בבירור שהטעם לחייב במקרה של קופצת שונה מטעמו של הרא"ש; אם אצל הרא"ש "גבי חברתה" נחשב כחצר הניזק מפני שהבהמה צריכה לקפוץ על גבי חברתה כדי לאכול, ורק כאשר צריכה הבהמה לקפוץ כדי לאכול גבי חברתה תיחשב כחצר הניזק, אצל הרמב"ם "גבי חברתה" מוגדר כחצר הניזק באופן אובייקטיבי.

החיוב של המזיק לשלם נזק שלם כאשר בהמתו קופצת כדי לאכול מעל גבי חברתה הוא משום שבהמתו עקרה רגליה מתוך רשות הרכים ועברה לאכול בתוך

רשות היחיד. כך מובנת גם פסיקתו של הרמב"ם כשמואל ב' מחזרת". כאשר הבהמה מחזירה ראשה כדי לאכול בצידי הרחבה פוטר הרמב"ם את המזיק, כי בהמתו הולכת בתוך רשות הרבים. רק כאשר ישנה עקירה שמבטאת פלישה למרחב אסור, שם באמת יהיה חיוב מלא של המזיק.

אם כן, נמצא שהרמב"ם קורא את הרי"ף באופן שונה מהרא"ש. אצל הרא"ש הקפיצה היא זו שהופכת את "גבי חברתה" לחצר הניזק, ואילו אצל הרמב"ם "גבי חברתה" מוגדר באופן אובייקטיבי כחצר הניזק, אלא שהמזיק יתחייב רק כאשר הבהמה עקרה את כל גופה מתוך רשות הרבים. אפשר גם לציין נפקא מינה בין שיטתם: במקרה שברור לחלוטין שהבהמה יכולה לאכול בלא קפיצה מעל גבי חברתה, אך היא בכל זאת קפצה ואכלה. הרמב"ם כמובן יחייב, הייתה כאן עקירה של הבהמה מרה"ר לרה"י, ואילו הרא"ש יפטור מאחר שאין צורך בקפיצה לצורך האכילה, וברור שהניזק לא עשה שמירה מספיקה לפירותיו והאחריות מוטלת עליו. מתברר שגם לשיטת הרמב"ם אילפא ור' אושעיא חידשו שני דינים שונים ובלתי תלויים. הדין הראשון שאילפא חידש קשור לשאלת ההגדרות של רשות היחיד, אילפא מחדש שמאחר שעל גבי הבהמה יש לבעל הבהמה רשות בלעדית להניח פירותיו, "גבי חברתה" נחשבת כחצר הניזק. ר' אושעיא מחדש שאדם יתחייב על הנזק שתעשה בהמתו ברשות הניזק רק כאשר בהמתו עקרה את כל גופה מתוך רשות היחיד. פרשנות דומה לדברי הרי"ף בסוגייה הזו אפשר למצוא גם בדברי הרמב"ן המלחמות ה'.

כשנתבונן בפסיקתו של הרמב"ם בחצר השותפין נוכל לקבל מבט מעמיק יותר על שיטתו. אמרנו כבר שהרי"ף פסק כאב"י בחצר המשתמרת לפירות אך לא לשוורים, וכרבינא בחצר המשתמרת לשוורים לזה ולזה ולפירות אחד. ראינו כבר בשיטת הרא"ש את הבעיה שיש בפסיקה הכפולה הזו וכיצד הרא"ש דחה בעקבותיה את פסיקת רבינא. הרמב"ם לעומת זאת נצמד לרי"ף ואינו נסוג משתי הפסיקות:

הזיקה ברשות הרבים, או בחצר שאינה של שניהן לא למזיק ולא לניזק, או בחצר שהיא של שניהן והרי היא מיוחדת להניח בה פירות ולהכניס לה בהמה, כגון הבקעה

וכיוצא בה – אם בשן ורגל הזיקה כדרכה, הרי זה פטור מפני שיש לה רשות להלך כאן, ודרך הבהמה להלך כדרכה ולאכול ולשבר כדרך הילוכה... הייתה החצר של שניהן מיוחדת לפירות ולא להכניס לה בהמה, והכניס שם אחד מן השותפין בהמתו, והזיקה – חייב, אפילו על השן ועל הרגל. וכן אם הייתה מיוחדת לבהמה לשניהם, והיה רשות לאחד מהן בלבד להכניס לה פירות, והזיקה פירותיו – חייב, אף על השן ועל הרגל.

(שם ב, ט—י)

כדי להבין את שיטתו צריך קודם להבין מדוע נראה שהפסיקות סותרות זו את זו. מצד אחד, חצר השותפים המשתמרת גם לפירות וגם לשוורים נחשבת ממש כמו רשות הרבים מפני שיש לבהמות רשות להלך שם. מצד שני, חצר המשתמרת לפירות לחד ולזה ולזה לשוורים חייב בה המזיק (וחשוב להדגיש המזיק שאינו בעל הפירות על השן ועל הרגל) אף על פי שיש לו רשות להוליך שם את שווריו. ראינו כבר שהרמב"ם חושב שההגדרות של רשות הרבים ושל רשות היחיד הן אובייקטיביות. המשפט מגדיר לנו מראש אילו שטחים נחשבים כרשות היחיד ואילו כרשות הרבים. כשמתחילים מתוך נקודת המוצא הזו אפשר להבין את פסיקתו הכפולה. מה נחשב רשות היחיד? כל מקום שבו יש לאדם רשות בלעדית להניח את פרותיו. כל שאר המקומות נחשבים כרשות הרבים.

הרמב"ם הולך כאן באופן מובהק על הפרשנות של "שדה אחר" ככל שדה שהוא לא רשות הרבים, אך אצל הרמב"ם – בשונה מרש"י – אין שטחי ביניים. בנזקי שן ורגל יש רק את שתי הרשויות הבסיסיות. כאן מובנת פסיקתו של הרמב"ם כרבינא בחצר המשתמרת לפירות לחד ולזה ולזה לשוורים. השדה-החצר הזו נחשבת רשות היחיד, ולכן הרשות של אדם אחר להוליך שווריו באותה חצר כבר אינה רלוונטית. מדוע אם כן בחצר המשתמרת לפירות ולא לשוורים יהיה חייב המזיק? הרי לכאורה זו רשות הרבים ממש! אלא שהרמב"ם מבין שפטור שן ורגל ברשות הרבים אינו פטור גורף, וכך הוא מטעים את הפטור בדבריו במורה נבוכים:

זה לשון ש"שן ורגל ברשות הרבים פטור" שהוא ענין שאי אפשר לשמרו ומה שיבוא מהם מנזק גם כן שם – הוא מעט; ומי ששם דבר ברשות הרבים הוא שפשע בנפשו ונתן ממונו לאיבוד; ואמנם יהיה חייב 'על השן והרגל בשדה הניזק'.

(מורה נבוכים ג, מ).

מדוע פטור המזיק בנזקי שן ורגל שעושה בהמתו ברה"ר? לא משום שזו רה"ר אלא משום שמי ששם פירותיו ברה"ר הוא כסיל. הוא נתן ממונו לאיבוד, ברשות הרבים יש לרבים רשות להלך עם בהמותיהם ולכן הם פטורים על נזקי שן ורגל. חצר המשתמרת לפירות לזה ולזה היא אמנם רשות הרבים, אך אם רבים אין רשות להוליך שם את שוריהם ברור שכאשר אחד השותפים מניח שם פירותיו הוא אינו בגדר כסיל. להפך, זה ממש הייעוד של אותה חצר.

כעת מובן מדוע הרמב"ם פסק כאביי. "שדה אחר" זו לא רשות היחיד אלא זו כל שדה שבה אין רשות לרבים להלך עם שוריהם. רשות הניזק בכלל נמצאת מחוץ למשחק, לא עליה דיבר הפסוק, שם אין שום צל של ספק שהמזיק יתחייב לשלם נזק שלם, היא בגדר "למה לי קרא סברה היא". לא צריך לימוד מהכתוב בשביל להבין שבשטח שהוא שייך לי בלבד יתחייבו זרים בתשלומים מלאים על כלל הנזקים שיעשו לי בו. החידוש של התורה הוא שכאשר הבהמה שלי מזיקה בתוך רה"ר או מתוך רה"ר אל רשות אחרת אני פטור מתשלומים. הרי"ף כותב שפטור שן ורגל ברה"ר הוא משום אורחיה, ואפשר להבין כעת גם את דבריו לאור הדברים שהצגנו לעיל.

הרמב"ם, בשונה מהרא"ש שחורג מדברי הרי"ף בחלק מהסוגיות, מציג שיטה שהולכת עם הרי"ף יד ביד בכל פסיקה. הרמב"ם לא פוסק בסוגיית "מקצה מקום מרשותו", אך לדעתי הוא היה אומר את ההפך הגמור מהרא"ש. השטח המוקצה נחשב כמו "צידי הרחבה", הוא אמנם מוקצה לרבים להלך עם שוריהם אך הוא נשאר רשות היחיד לעניין הנחת הפירות. אותו שטח מוקצה הוא בדיוק אותה חצר המשתמרת לזה ולזה לשוורים ולפירות לחד, שם הרמב"ם פסק שהמזיק יהיה חייב, וגם כאן הרמב"ם יפסוק שלשיטת כולם "מקצה מקום מרשותו לרה"ר חייב המזיק", כי כל השטחים הללו הם כרשות היחיד ממש לעניין נזיקין. הגמרא בכתובות לא

כותבת שלעניין קניין צידי רה"ר הם ככרמלית אלא "מקנא קני"; הרמב"ם הולך בשיטת ר' אליעזר, למעמד הרשויות בקניין ונזקי שן ורגל יש הגדרה משותפת. כרמלית אינה בסיפור בכלל. מאחר שבצידי הרבים יש לניזק רשות בלעדית להניח את פירותיו הם נחשבים כרשות היחיד.

הרמב"ם אמנם אינו פוסק במעשה עיזי דבי תרבו, אך הרי"ף כן פסק כרב יוסף, ובהנחה שאכן שיטותיהם בסוגייה חופפות אפשר להבין גם את פסיקת הרי"ף כאן. שאלת הגידור אינה רלוונטית, יש הגדרה אובייקטיבית של רשות היחיד ושל רשות הרבים. השטח ששייך לי הוא רשות היחיד גמורה והמזיק יתחייב לשלם על כל נזק שיעשו בהמותיו בשדה ששייכת לי. הגמרא בעירובין כותבת שיש דין משותף לצידי רה"ר ולחצר שנפרצה לרה"ר. ההשוואה הזו משפיעה על הרמב"ם בפסיקת ההלכה. נכון, אמנם הרבים יהלכו בחצר פרוצה, אך היא עדיין תיחשב חצר הניזק.

השוואה, העמקה וסיכום.

אסכם כאן בטבלה את הגדרת הרשויות בנזקי שן ורגל בשיטות הראשונים שראינו:

	רשות היחיד	רשות הרבים
רש"י	רשות המיוחדת לניזק לפירות	מקום שדרך הרבים להוליך בו את בהמותיהם
רא"ש	מקום שאינו בהישג ידן של הבהמות ההולכות כדרךן	מקום שהבהמות יכולות לאכול ממנו בדרך הילוכן
רמב"ם	רשות המיוחדת לניזק לפירות	כל רשות שאינה מיוחדת לניזק לפירות

אני רוצה כעת להציע את הסברות העמוקות שעומדות בבסיס שיטות הראשונים השונות בהגדרת הרשויות. ראינו שרש"י חושב שיש לרשויות הגדרה קונספטואלית בכל הש"ס. נראה שרש"י תופס את רה"י ורה"ר כמושגים טבעיים. יש לרשויות

הגדרה מוחלטת בעולם. ההלכה אינה זו שתובעת אותם, היא רק נותנת להם מענה הלכתי המשתנה בין תחום לתחום.

הרא"ש מציג תפיסה מעט אנרכיסטית, לרשויות אין באמת הגדרה בנזקי שם ורגל, מבחינה טריטוריאלית "שלי שלך ושליך שלי". השימוש במושגים של רשות היחיד ורשות הרבים הוא רק סימן למידת השמירה והאחריות של המזיקים והניזקים. כל החיוב והפטור בשן ורגל נובע אצלו מתוך אותו איזון שבין שמירה לאחריות. בהתאם לנורמה החברתית אנו מזהים מי מבין השותפים הוא האשם בתאונה, מי שהיה פחות אחראי – עליו מוטלת האחריות לתאונה והוא זה שישלם.

אצל הרמב"ם בשונה מהרא"ש כן יש הגדרה אובייקטיבית לרשויות בנזקי שן ורגל, אך בשונה מרש"י אלו לא הגדרות טבעיות אלא הגדרות שההלכה תבעה. ההלכה גם רואה לנכון לשנות את ההגדרות של הרשויות בין תחום לתחום. מדוע אצל הרמב"ם מה שמגדיר בנזקי שן ורגל את רשות היחיד ככזו זו הרשות הבלעדית של הניזק להניח פירות? נראה ששאלת החיוב בנזיקין אצל הרמב"ם תלויה בשאלה מי הם הניזקים הפוטנציאליים בשטח שבו חל הנזק. כאשר יש כמה ניזקים פוטנציאליים בשטח מסוים עושה ההלכה צעד לקראת המזיק, במקום כזה ההלכה נותנת למזיק פטור במקרה של "אורחיה". הניזק עצמו גם הוא מעוניין שהמזיק יקבל את הפטור הזה, כי ביום אחר הוא בעצמו עלול להיות המזיק. כך מובן גם פטור ה"אורחיה" לפי הרמב"ם והרי"ף, אנו כחברה מעוניינים לספק הגנה למזיק כאשר הוא מזיק מתוך התנהלות טבעית, משום שייתכן מאוד שמחר אנחנו אלו שנעמוד במקומו. ברשות המיוחדת לניזק לפירות המזיק הוא היחיד שיש לו פוטנציאל להזיק, ולכן הוא אינו מקבל את הפטור.

נראה שהתשתית הרעיונית שהצגנו להגדרת הרשויות אצל הרמב"ם והרא"ש עומדת בתשתית המחלוקת שהצבנו בתוך שיטת רש"י, במידה מסוימת. מי שפירש את "שדה אחר" כרשות הניזק חושב כמו הרמב"ם, במקום שבו הניזק הוא היחיד שיש לו פוטנציאל להינזק – המזיק אינו מקבל את הפטור. מי שפירש את שדה אחר ככל רשות שאינה רשות הרבים מבין שהחיוב בנזקי שן ורגל קשור לפשיעה, כאשר

נכנסת עם הבהמות שלך לתוך שטח אסור או אם התנהלת איתן בצורה חריגה אתה בגדר פושע, ולכן תתחייב לשלם מחיר מלא בנזקי שן ורגל.

ראינו במאמר מתוך הגדרת הרשויות שלוש תפיסות לטבען של הרשויות באופן כללי, אצל כל אחד מהראשונים אופן ההגדרה שונה. אצל רש"י הטבע הוא זה שמגדיר את הרשויות, אצל הרמב"ם זוהי ההלכה ואצל הרא"ש זוהי החברה. בנוסף, ראינו שתי גישות לחיוב ולפטור בנזקי שן ורגל באופן כללי, אם החיוב והפטור קשורים לפשיעה של המזיק או של הניזוק, או לחלופין אם אלו הסדרים חברתיים שהציעה ההלכה כמענה הגון למצבים שונים של נזק.